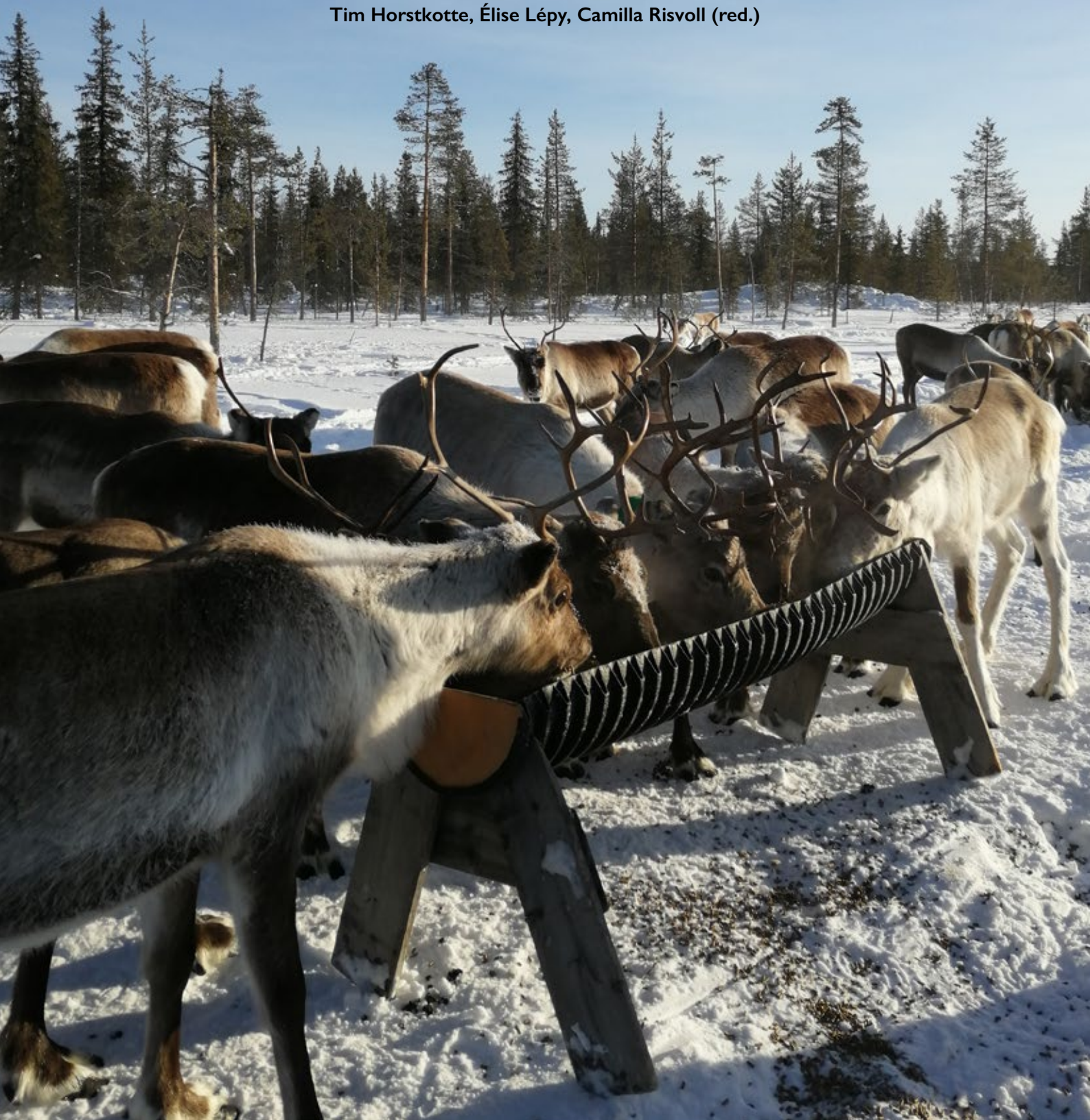

STÖDUTFODRING I RENSKÖTSELN

Resultat från en workshop mellan renskötare
och forskare från Norge, Sverige och Finland

Tim Horstkotte, Élise Lépy, Camilla Risvoll (red.)

Stödutfodring i renskötseln

Resultat från en workshop mellan renskötare och
forskare från Norge, Sverige och Finland

Tim Horstkotte, Élise Lépy, Camilla Risvoll (red.)

Deltagande renskötare och representanter för renskötseln:

Norge: Reiulf Aleksandersen, Per Thomas Kuhmunen, Tor Enok Larsen, Tom Lifjell, Helge Oskal, John Mathis Oskal

Sverige: Kristina Hotti, Hans Inga, Anna-Marja Kaddik, Patrik Lundgren, Sören Långberg, Per-Anders Nutti, Inger Helene Toven

Finland: Aulis Alajärvi, Jari Hannula, Seppo Hirvonen, Ari Kustula, Karoliina Majuri, Niina Mattila, Janne Mustonen, Hannu Ranta, Juha Tornensis

Några deltagare valde att förbli anonyma.

Huvudförfattare (alfabetisk ordning):

Tim Horstkotte^{1,2}, Élise Lépy³, Camilla Risvoll⁴

Biträdande författare (alfabetisk ordning):

Svein Morten Eilertsen⁴, Hannu I. Heikkinen³, Grete K. Hovelsrud⁵, Mia Landauer⁶, Annette Löf^{7,8}, Anna Omazic⁹, Majken Paulsen⁴, Antti-Juhani Pekkarinen¹⁰, Simo Sarkki³, Morten Tryland¹¹, Birgitta Åhman¹²

Översättningen av rapporten från engelskan av Anna-Marja Persson, Heidi Rautiainen, Annette Löf och Tim Horstkotte. Arbetsspråket mellan länderna var på engelska, men texten översattes i två omgångar för återkoppling från renskötare och forskare. Originalens titel: Supplementary feeding in reindeer husbandry - Results from a workshop with reindeer herders and researchers from Norway, Sweden and Finland.

Omslagsbild: Rozenn Troufléau

Illustration: Juliana D. Spahr (<https://www.scivisuals.com/>)

Rekommenderat referens:

Horstkotte, T., Lépy, É., Risvoll, C. et al. (2020): Stödutfodring i renskötseln - resultat från en workshop mellan renskötare och forskare från Norge, Sverige och Finland. Umeå universitet.

ISBN: 978-91-7855-432-4 (tryck)

ISBN: 978-91-7855-433-1 (PDF)

1. Vilt, Fisk och Miljö, Sveriges Lantbruksuniversitet, Umeå, Sverige
2. Ekologi, Miljö och Geovetenskap, Umeå Universitet, Umeå, Sverige
3. Kulturell antropologi, Oulu Universitet, Oulu, Finland
4. Nordland Forskningsinstitut, Bodø, Norge
5. Fakultet för socialvetenskap, Nord Universitet, Bodø, Norge
6. Arctic Centre, Lappland Universitet, Rovaniemi, Finland
7. Institutionen för stad och land, Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala, Sverige
8. Vårdduo - Centrum för samisk forskning, Umeå Universitet, Umeå
9. Statens Veterinäransalt, Uppsala, Sverige
10. Institut för Skogsvetenskap, Helsinki Universitet, Helsinki, Finland
11. Institut för arktiskt och marin biologi, Arktiskt Universitet i Tromsø, Tromsø, Norge
12. Institutionen för husdjurens utfodring och vård, Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala, Sverige

Förord

Vår 2020. En svår vinter, som med växlande frost och töväder medförde isbeläggning och lite snö på vissa ställen och ett extremt snödjup på fjället och i norra delarna av Norden, ger nu plats för en kall vår med försenad snösmältning under kalvningsperioden. Att stödutfodra renarna har därför varit en nödvändighet under de senaste månaderna i nästan hela renskötselområdet.

Stödutfodring kan ses som en konsekvens av klimat- och miljöförändringarnas ökande effekter. Även ökande konkurrens från resursutvinning kan leda till behov av att stödutfodra. Alla dessa förändringar påverkar förutsättningarna för renskötseln på ett djupgående sätt. De många förändringarna återspeglar sig i renskötselns egen mångfald - inklusive dess historiska, biogeografiska och kulturella dimensioner. Det är just denna mångfald som erbjuder möjligheten att lära oss av varandra för att kunna bemöta pågående förändringar: där olika erfarenheter, kunskaper och kunskapstyper kan kombineras kan de hjälpa till att hitta lösningar och utveckla en mer robust, holistisk förståelse av aktuella och framtida utmaningar.

Denna rapport har sitt ursprung i ett sådant kunskapsutbyte mellan renskötare i Norden. Resultaten som presenteras vilar på erfarenheter, kunskap, insikter och aktivt engagemang i skrivprocessen från deltagande renskötare från väldigt olika områden i renskötselområdet. Vi hoppas att detta samarbete - mellan renskötare, och mellan renskötare och forskare - gör denna komplexa fråga om stödutfodring rättvisa.

Initiativ som detta samarbete, som utgör ett exempel på ett givande utbyte och samproduktion av kunskap, tror vi kommer att öka i framtiden. Samarbete över gränser, praxis, språk och kunskapstyper - inklusive erfarenhetsbaserad kunskap och vetenskaplig kunskap - är nödvändiga för att bygga beredskap mot förändringar som påverkar nästan varje aspekt av renskötseln.

Vi vill rikta ett stort tack till alla renskötare och forskare som deltagit; för ert engagemang och viljan att dela med er av kunskap och erfarenheter. Workshopen hade heller inte varit möjlig utan den skickliga tolkningen mellan de involverade språken av Michelle Francett-Hermes.

Vi är också tacksamma för finansieringen för denna workshop från NordForsk under Nordiska Ministerrådet, ARCUM och CIRC vid Umeå Universitet (Sverige), programmet för "Framtidens djur, natur och hälsa" vid Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU), Nordland fylke (Norge) och forskningsprogrammen Nordic Centre of Excellence CLINF, ReiGN och REXSAC som finansieras av NordForsk. Finansieringen användes även till deltagarnas kostnadsersättning för tid, resor, kost och logi i enlighet med relevanta forskningsetiska riktlinjer.

Maj 2020
Tim Horstkotte, Élise Lépy, Camilla Risvoll

Innehåll

1. Varför behövdes den här workshopen?	6
1.1 Vad är "stödfodring"?	6
1.2 Metod	9
2. Stor grad av variation inom och mellan länderna	12
3. Regeringarnas ekonomiska stöd för stödfodring	13
4. Rapportens struktur	14
5. Orosmoln med stödfodring	15
5.1 Naturligt bete är att föredra	15
5.2 Väder och klimat påverkar behovet att utfodra	15
5.3 Rovdjur påverkar utfodringsmetoder	16
5.4 Andra markanvändare och institutionella regleringar påverkar behovet att utfodra	16
5.5 Stödfodring innebär en ekonomisk avvägning	17
5.6 Stödfodring kan påverka renhälsan	18
5.7 Stödfodring kan komma att påverka renens beteende	19
5.8 Stödfodring kan hota traditionell- och erfarenhetsbaserad kunskap och kultur	19
5.9 Stödfodring kan försvaga rätten till betesmarker	20
5.10 Stödfodring påverkar vegetation och mark	20
5.11 Risken att stödfodring påverkar samhällelig acceptans	20
6. Praktiska erfarenheter	24
6.1 Individualisering i arbetet och förlust av sociala praktiker	24
6.2 Stödfodring ändrar renens beteende och kondition	25
6.3 Rovdjur måste beaktas i beslutsfattande och sättet att utfodra	25
6.4 Renens hälsa och välmående behöver tillsyn före, under och efter utfodring	26
6.5 Ekonomiska avvägningar påverkar stödfodring	27
6.6 Typ och kvalitet av foder kräver särskild tillsyn	27
7. Identifierade kunskapsluckor	29
8. Lärdomar	30
Avslutande reflektioner från workshopens arrangörer	31
Bilaga: Renskötsel i de tre länderna - en översikt	32

Viktigaste punkterna från workshopen

- Stödutfodring är en respons till besvärliga betesförhållanden.
- Stödutfodring **bedöms inte som en långsiktig lösning** vid kriser när betesresurser är oåtkomliga.
- Stödutfodring **undviks så länge som möjligt**. Dock identifierades behovet av att börja utfodringen tidigt innan svält och avmagring, så att renarna kan anpassa sig till fodret.
- **Metoder, skäl och erfarenheter** avseende stödutfodring varierar inom och mellan renskötselområdena i Norge, Sverige och Finland.
- Huvudsakliga orsaker till stödutfodring kan vara **besvärliga betesförhållanden** under vintern på grund av is och/eller djup snö, närvaro av **rovdjur**, **direkt påverkan av andra former av markanvändning** eller **brist på betesresurser** som andra markanvändare kan medföra.
- Stödutfodring kräver **specifika kunskaper och färdigheter**.
- **Kunskapsutbyte** om stödutfodring mellan renskötare är nödvändigt och kan vara till stor hjälp för att lära sig av varandra.
- Det ökade behovet av stödutfodring kan hota renskötselns **traditioner och kultur**, samt överförandet av erfarenhetsbaserad kunskap mellan generationer.
- **Renarnas välmående** är den viktigaste målsättningen för renskötare. **Fördelar** med stödutfodring inkluderar ökad **överlevnad** hos renar, **bättre kontroll** över hjordens rörelser och **minskade förluster på grund av rovdjur**.
- Några av de stora utmaningarna med stödutfodring innefattar **ökad risk för sjukdomar** orsakad av fodret och överföring av smittsamma sjukdomar, **förändringar i renens beteende** samt **ekonomisk börda** och hög arbetsbelastning.
- Det finns ett behov av **ökad kunskap** om kvalitetskrav på foder särskild anpassad för renar för situationer där utfodring inte går att undvika.

1. Varför behövdes den här workshopen?

Denna rapport är baserad på en workshop som anordnades av forskare från tre olika forskningsprogram ("Nordic Centres of Excellence"), som fokuserar på hållbar utveckling i Arktis. De koordinerande huvudförfattarna, Tim Horstkotte, Élise Lépy och Camilla Risvoll, hade huvudansvaret för evenemanget som ägde rum i Kiruna, Sverige, den 22 - 23 mars 2018. Workshopen utvecklades som en respons till oron som renskötare uttryckt gällande det ökande behovet av att hantera katastrofala betesförhållanden med stödutfodring i Norge, Finland och Sverige. Betesförhållandena har blivit allt mer problematiska under de senaste decennierna på grund av både besvärliga väderförhållanden och en generell förlust av, eller tillgång till, betesmarker samt "betesro" för renarna.

Erfarenheter av stödutfodring hos renskötare varierar mycket både mellan och inom länderna - till exempel med avseende på dess praxis, mål och intensitet. Denna rapport återger berättelser och erfarenheter från de renskötare som deltog i workshopen, och återspeglar därmed verkligheten i de lokala områdena där de är aktiva. Även om vi vill lyfta fram både skillnader och likheter mellan renskötarna och deras erfarenheter så kan vi inte ge generella svar på frågor som är representativa över större områden med olika förutsättningar att bedriva renskötsel. De resultat som presenteras i denna rapport är därmed inte nödvändigtvis applicerbara för andra områden och praktiker.

Trots detta understryker interaktionerna mellan deltagarna på workshopen att lokal kunskap om stödutfodring kan ge viktiga tillfällen för ömsesidigt lärande. Som en renskötare beskrev:

Att träffas betyder att lära sig. Speciellt unga människor har olika erfarenheter än äldre har."

I synnerhet skapade denna workshop en arena för deltagarna från de tre länderna för att:

- Inleda en dialog mellan länderna om stödutfodring,
- Dela med sig av sina erfarenheter, kunskap och perspektiv,
- Initiera kritisk diskussion mellan renskötare och forskare om utmaningar och möjligheter.

Denna rapport sammanfattar de viktigaste ämnena som uppstod under workshopen. Med rapporten vill vi främst nå ut till renskötselssamhället i varje land, men också till myndigheter, representanter för andra former av markanvändning i Norge, Sverige och Finland, såväl som andra med intresse i den komplexitet som stödutfodring av renar innefattar.

1.1 Vad är "stödutfodring"?

Stödutfodring blir nödvändigt för renskötare när naturliga betesresurser inte är tillgängliga eller betesförhållandena är besvärliga för renarna. Praxis och skäl för utfodring, liksom tillgängligheten till olika fodertyper har förändrats avsevärt över tid (faktaruta 1).

På workshopen fokuserade vi på stödutfodring som en strategi för att hantera bristen på eller otillgängligheten av naturliga betesresurser för renarna under vintern. Det handlar med andra ord om en form av nödutfodring eller krishantering. Orsakerna till bristen på betesresurser är många, vilket kommer att demonstreras av renskötarnas kunskaper och erfarenheter i denna rapport. Särskilt i den södra delen av det finska renskötselområdet sker stödutfodring mycket regelbundet jämfört med andra delar av renskötselområdet i Fennoskandia (tabell 1.1). I denna rapport använder vi termen stödutfodring som övergripande koncept för båda dessa typer av utfodringsstrategier.

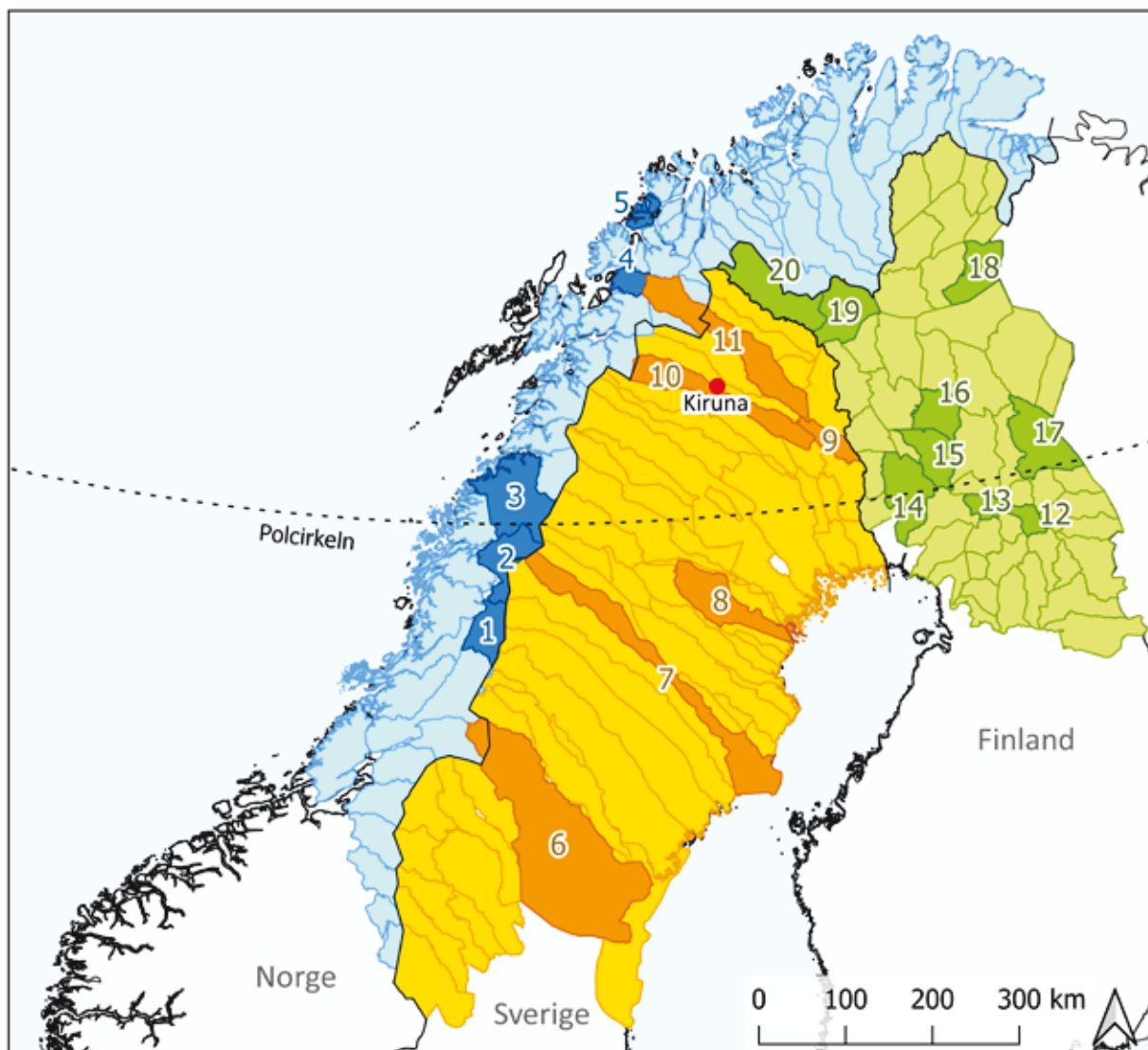
Förutom att vara en strategi för att hantera brist på eller otillgängligheten av naturliga betesresurser, kan renarna få utfodring under olika strategiska moment i renskötselarbetet (tabell 1.2). Exempel inkluderar utfodring av vajorna under kalvningsperioden för att skydda vajorna och kalvarna från rovdjur, eller under flytt mellan olika årstidsland för att vägleda hjordarna och hålla dem samlade. I Sverige kan utfodring också vara nödvändigt för att minska koncentrationen av radiocesium i levande renar till följd av det radioaktiva nedfallet av Tjernobyl-katastrofen 1986. Dessa strategier togs upp, men var inte i fokus under workshopen.

Tabell 1.1: Orsaker till utfodring

Orsak till utfodring	Exempel från Norge	Exempel från Sverige	Exempel från Finland
Utfodring på grund av snö- och isförhållanden (låst bete)	Vanlig orsak, ökande trend	Vanligaste orsaken, ökande trend	Vanlig orsak för utfodring och den huvudsakliga anledningen till varför utfodring startade i norra delen av renskötselområdet
Utfodring på grund av rovdjur	I vissa distrikt, mer och mer vanligt	Begränsad, inte huvudsaklig orsak	Väldigt vanligt, speciellt i det sydöstliga området
Utfodring på grund av skogsbruk	Mindre/ingen, ingen väsentlig överlappning mellan de båda markanvändarna	Vanligt, ofta den främsta orsaken till följd av minskade betesresurser	Vanligaste orsaken i de södra delarna, men sker även i andra skogsområden
Utfodring på grund av störningar; vindparker, gruvedrift, vattenkraft etc.	Inte så vanligt, men ökande trend på grund av ökad exploatering	I många samebyar, ökande trend på grund av ökad exploatering	Vanlig orsak i många distrikt och ökar överallt. Särskilt på samiskt renskötselområde på grund av exempelvis vattenkraft
Utfodring på grund av mänsklig störning	Ovanligt	Ovanligt, men mer vanligt i nordliga samebyar	Vanligt i distrikt nära turism- och friluftscentra, samt för att reducera trafikolyckor med ren
Andra orsaker till utfodring	För att ha kontroll över hjorden under specifika tider och under flytt	Ha kontroll över hjorden under flytt, kan minska en viss typ av arbetsbörda, men öka andra istället	För att säkerställa hög kalvöverlevnad och köttproduktion

Tabell 1.2: Former av utfodring

Form av utfodring	Exempel från Norge	Exempel från Sverige	Exempel från Finland
Utfodring i hage vintertid	Bara i några få distrikt, under särskilt ogynnsamma betesförhållanden och under begränsade tidsperioder	Bara under särskilt ogynnsamma betesförhållanden och under begränsade tidsperioder	I vissa distrikt på grund av rovdjur och förlorade hänglavskogar på grund av skogsbruk
Utfodring i hage under kalvning	Väldigt ovanligt, men vissa måste på grund av rovdjur	Ibland, men ovanligt	Vanligt i några av de nordliga distrikten
Utfodring på fritt fält	Med geografisk variation i regelbundenhet och intensitet	Med geografisk variation i regelbundenhet och intensitet	Med geografisk variation i regelbundenhet och intensitet
Utfodring under kalvning och/eller under vår- och vinterflytt	Ibland under begränsade tidsperioder och på strategiska platser	Ibland under begränsade tidsperioder och på strategiska platser	Med geografisk variation i regelbundenhet och intensitet

Figur 1: Distrikt från vilka renskötare deltog i workshopen

1. Byrkije • **2.** Ildgruben • **3.** Saltfjellet • **4.** Hjerttind • **5.** Kvaløy • **6.** Jijnjevaerie • **7.** Ran • **8.** Östra Kikkejaure • **9.** Sattajärvi • **10.** Laevas • **11.** Saarivuoma • **12.** Posion-Livo • **13.** Niemelä • **14.** Palojärvi • **15.** Poikajärvi • **16.** Syväjärvi • **17.** Salla • **18.** Ivalo • **19.** Näkkälä • **20.** Käsivarsi

1.2 Metod

Deltagarna

Workshopens framgång och resultat baserades på renskötarnas deltagande. Eftersom praxis och skäl för stödutfodring skiljer sig åt mellan och inom de olika länderna (se tab. 1.1 & 1.2), så var vår målsättning att ha en bred geografisk spridning av deltagarna (se fig. 1). Pågående arbete med renarna under samma tid som workshopen genomfördes förhindrade vissa av de inbjudna att delta i workshopen, t. ex. renskötare från Finnmark var tvungna att avbryta det planerade deltagandet.

Resultaten som presenteras i denna rapport bör inte övergeneraliseras, utan måste ses utifrån renskötarna som deltog och deras lokala kontexter.

Några av inbjudningarna till renskötare skickades ut baserat på tidigare samarbeten, etablerade kontakter såväl som med snöbollssampling, andra genom kontakt med renskötselorganisationer. 24 renskötare deltog på workshopen (Norge: 6, Sverige: 9, Finland: 9). Rapporten

speglar således de deltagande renskötarnas erfarenheter, synsätt och lokala förutsättningar för att bedriva renskötsel.

Förutom renskötarna deltog 20 forskare med olika disciplinära bakgrunder, såsom ekologi, antropologi, sociologi, geografi, statsvetenskap och veterinärmedicin. Deras roll var att delta i diskussioner med renskötarna. Det övergripande målet var att diskutera stödutfodring från olika perspektiv och med hjälp av olika kunskapssystem.

Renskötarnas medverkan

Renskötarna deltog inte enbart aktivt i workshopen, utan bidrog även med viktiga inlägg under skrivprocessen för denna rapportens slutgiltiga version. Efter workshopen skickades ett sammanfattande utkast med workshopens resultat till varje deltagare. Renskötarnas feedback och ytterligare input bildade materialet för denna slutliga version. Även den slutliga versionen delades igen med deltagarna före publicering, för att på bästa möjliga sätt återspegla deras åsikter, farhågor och medverkan.

En renskötare från varje land presenterade lokala utfodringspraktiker. Foto: É. Lépy

Workshopens organisation

Workshopen inleddes med en översiktspresentation av stödutfodringens historia (se faktaruta 1) och hälsorisker med stödutfodring från ett forskningsperspektiv (se faktaruta 2). I anslutningen presenterade en renskötare från varje land och gav exempel på deras sätt att arbeta med stödutfodring.

Workshopen bestod av två delar. Dag 1 bestod av diskussioner om lokala förhållanden i grupper baserade på språk: norska, svenska och finska. Forskare antecknade och ställde frågor. Dessa diskussioner sammanfattades och presenterades av renskötarna för de övriga deltagarna i slutet på dagen.

Dag 2 bestod av diskussioner och frågor där alla renskötare deltog tillsammans. Kommunikation och utbyte av erfarenheter mellan renskötare från olika länder var huvudmålet med vår workshop. Dessa diskussioner utgör grunden till resultaten som presenteras i denna rapport.

Språk var en viktig och utmanande aspekt under workshopen. På grund av de många språk som talades på workshopen var vi tvungna att hitta gemensam grund för att möjliggöra ömsesidig kommunikation på det bästa möjliga sätt. Språkbarriären mellan finska och norska / svenska är en trolig anledning till att utbytet mellan finska å ena sidan och norska/svenska å andra sidan, begränsas. Under workshopen gav en tolk, flytande på svenska och finska, simultantolkning och fick stort beröm för hennes engagemang.

Vi är medvetna om de samiska språkens viktiga roll, som kulturell stöttepelare och för att kunna uttrycka och exakt beskriva renskötselrelaterat arbete. Av flera anledningar hade vi tyvärr inte möjlighet att inkludera tolkning till samiska på workshopen. Dels eftersom deltagarna kom från olika delar av Sápmi och talar olika samiska språk, dels på grund av en begränsad budget som inte medgav möjlighet att anställa tolkar för flera språk. Rapporten i sin helhet finns dock översatt till nordsamiska och med en sammanfattning på sydsamiska.

Grupparbete under Dag 1. Foto: É. Lépy

Faktaruta 1: Historiska trender inom stödutfodring

Renskötseln i Fennoskandien bygger på nyttjandet av naturliga betesmarker för renarna. Under vissa vintrar kan det dock förekomma situationer när renskötare behöver stödutfodra renarna för att förhindra svält. Modernt skogsbruk och förlust av betesmark har minskat tillgängligheten till alternativa betesmarker och skogar med hänglavar, den traditionella nödfödan för renarna.

Ett brådskande intresse för att utveckla lättillgängligt kompletterande foder för renarna väcktes efter några hårda vintrar i stora delar i renskötselområdet i Norge, Sverige och Finland under slutet av 1960-talet, då många renar svalt ihjäl. Flera experiment med olika foder för renarna gjordes t.ex. vid forskningsstationerna i Lødingen, Norge och Koulpavaare, Sverige, under 1970-talet. De foderblandningar som utvecklades vid den tiden vidareutvecklades till de fabriksproducerade pellets som idag finns på marknaden. På samma sätt började stödutfodring med hö i Finland efter riktigt dåliga vintrar i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Utfodring med hö blev snart en vanlig praxis i många renskötseldistrikt i den södra och mellersta delen av det finska renskötselområdet. Subventioner för jordbrukare stödde denna utveckling.

Tjernobylyolyckan 1986 förorenade renarnas naturliga bete i Sverige och Norge och ökade behovet av utfodring och produktion av fabriksproducerat renfoder. Trots att behovet av ”ren utfodring” har upphört, har renskötare fortsatt att utfodra renarna i större utsträckning än före olyckan. Gräsensilage började användas i renskötsel under 1990-talet, efter införandet av rundbalsensilage. Flera forskningsexperiment utfördes för att t.ex. testa hur olika kvaliteter av ensilage utnyttjades av renarna. Det finns emellertid fortfarande ingen tydlig rekommendation om hur ensilage till renarna ska sammansättas och det finns en debatt om vad som är en ”bra” ensilage för renar (eller om hö eller ensilage alls ska användas).

För närvarande producerar många av de stora foderfabrikerna i Fennoskandien spannmålsbaserade foder (pellets), specifikt avsedda för renar. Näringssammansättningen skiljer sig inte mycket mellan de olika foderproducenterna, även om ingredienserna kan variera och det finns vissa foder med mer protein (avsedda för t.ex. utfodring före slakt) och andra med mer fiber (som är bättre som kompletterande foder och för försiktiga anpassning när renarna inte är vana vid utfodring). Vissa foder innehåller tillsatser avsedda för att undvika störningar i mag-tarmkanalen, som är vanliga bland pelletsmatade renar.

Stödutfodring har fortsatt att vara en regelbunden del av renskötseln för många renskötare i den södra och mellersta delen av det finska renskötselområdet, även om torr hö gradvis har ersatts med gräsensilage, och även fabriksframställda renpellets används ofta. I Sverige och Norge, liksom i nordligaste Finland, används fortfarande foder främst på vintrar med dåliga betesförhållanden på grund av hård snö eller isbildning och pellets används i allmänhet som det huvudsakliga fodret. Utfodring används också under insamling och flytt för att underlätta bevakning och guidning av renarna.

Birgitta Åhman

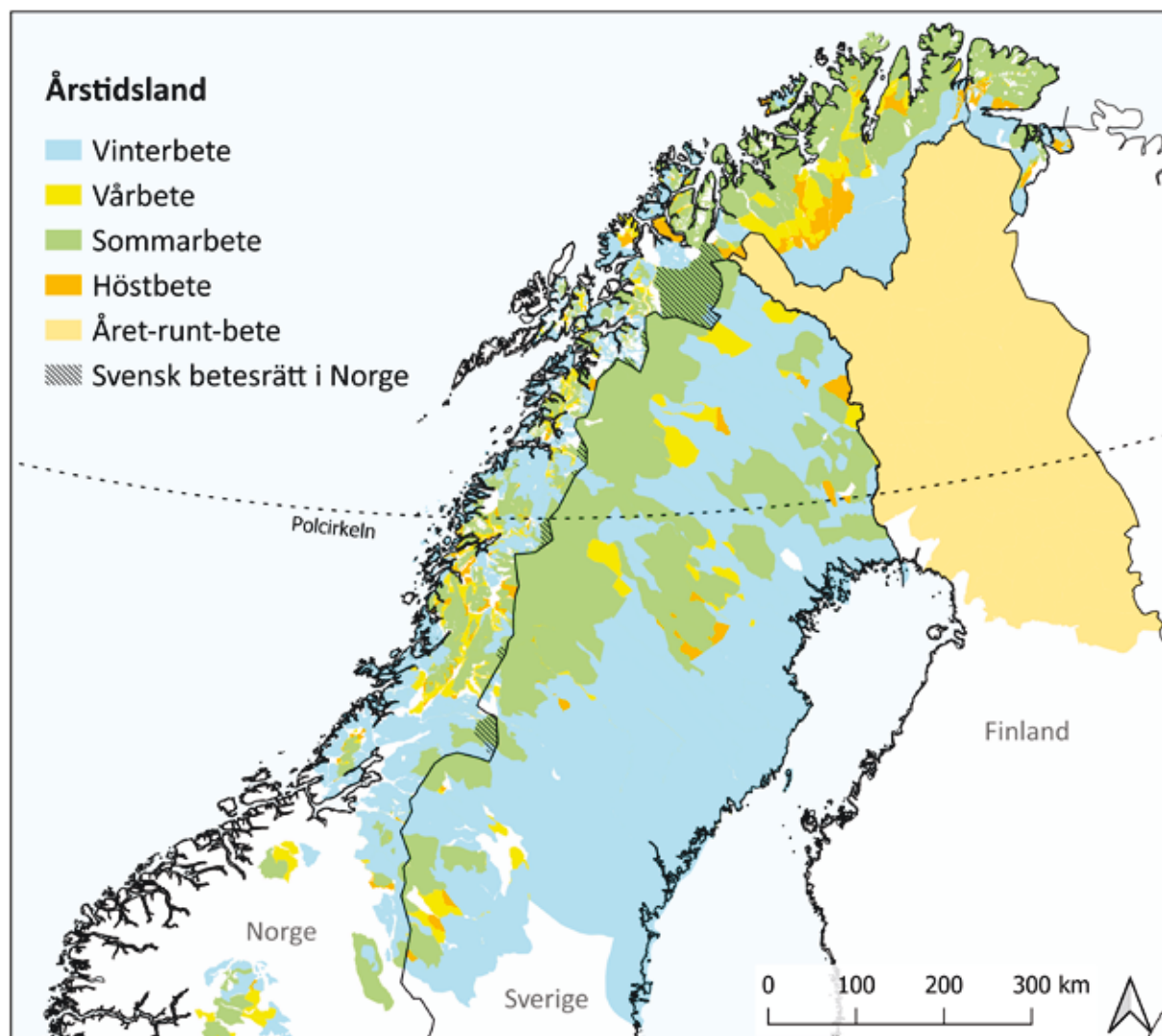
2. Stor grad av variation inom och mellan länderna

Flyttmönster mellan olika årstidsland skiljer sig mellan och inom länderna. Vinterbetesmarker finns i olika vegetationszoner. Skillnaderna mellan praxis och de ekologiska förutsättningarna på betesmarkerna resulterar i olika exponeringar till konkurrerande former av markanvändning, rovdjurstryck eller förändrade väderförhållanden. Även behovet, frekvensen och intensiteten av stödutfodring påverkas. Till exempel har skogsbruk minskat de naturliga betesresurserna för renarna i Sverige och Finland, medan det kommersiella skogsbruket är mycket begränsat inom det norska renskötselområdet. Skogsbrukets långvariga etablering i den södra delen av det finska renskötselområdet

det har minskat tillgången på marklavar och hänglavar till en sådan grad att stödutfodring i detta område har blivit normen snarare än undantaget. Det är därför vanligare att hålla dem inhägnade under längre perioder inom detta område.

Renskötselområdet i Norge är unikt i sin höga topografiska variation, från fjällvidder med låga kullar som Finnmarksvidda i norra delen av landet till höga berg, djupa dalar, fjordar och kustlinjer längre söderut.

I hela renskötselområdet upplever renskötare emellertid allt oftare kriser på grund av besvärliga snöförhållanden som hindrar tillgång till betesresurser.

Figur 2: Årstidsland i de olika länderna

I Finland är flyttningar mellan olika årstidsland kortare och därför inte synliga på kartan.

Presentation av gruppdiskussioner till alla deltagare. Foto: É. Lépy

3. Regeringarnas ekonomiska stöd för stödutfodring

Norge

Den tidigare bilaterala norsk-svenska renskonventionen, som reglerade gränsöverskridande renskötsel, avslutades 2005 och staterna har ännu inte kommit överens om en ny konvention. Detta har resulterat i att vissa samebyar inte kan utnyttja den delen av sina traditionella vinterbetesmarker som ligger i Sverige. De kan ansöka till regeringen om ekonomiskt stöd för att köpa tilläggsfoder. Dessutom kan renskötare ansöka om stöd för att genomföra åtgärder för att förhindra förluster till rovdjur (t.ex. lodjur, järv, örnar). Denna finansiering är avsedd för intensifierad hjordbevakning i kombination med stödutfodring och sker via finansieringsplanen "Forebyggande och konfliktreduktionsåtgärder".

Sverige

Samebyarna i Sverige kan ansöka om "katastrofskadeskydd" till Sametinget under vintrar med särskilt besvärliga betesförhållanden. Definitionen av "särskilt besvärliga betesförhållanden" har anpassats för att bättre återspegla lokala förhållanden. Som sådana klassificeras främst isbildning på

marken eller ovanpå snön, men nyligen har även djup snö tagits upp i diskussionen. Stödet fastställs i Rennäringsförordningen § 35a och regleras i överenskommelse med Sametinget. Katastrofskadeskydd är avsett för att förebygga att renarna svälter. Den betalas ut i efterhand och ska täcka maximalt 50% av kostnaderna för stödutfodringen. Utbetalningen sker till samebyn som helhet, inte till den enskilde renskötaren. Renskötarna vet emellertid inte i förväg i vilken omfattning de kan räkna med utbetalning av stödet.

Finland

Produktion av hö subventioneras av EU, men det finns begränsningar för tillämpbarhet beroende på åkrarnas storlek. Detta är problematiskt för många renskötare om de har för få och små fält eller om fälten inte på något sätt är berättigade till EU-subventioner. Katastrofskadeskydd kan övervägas årligen av Jord- och skogsbruksministeriet. Vid några tillfällen sedan 1990-talet har särskilt brådskande åtgärder satts in på grund av exceptionellt svåra vintrar och vårar då tiotusentals renar svalt ihjäl.

4. Rapportens struktur

Resultaten återspeglar de deltagande renskötarnas erfarenheter av att navigera komplexiteten i stödutfodring. Diskussioner om stödutfodring är nära kopplade till renskötarnas farhågor, syn på vilken kunskap som saknas och visioner beträffande en önskvärd och hållbar framtid för renskötseln.

Resultaten, sammanställda av alla deltagande renskötare under workshopen, presenteras i två olika men relaterade kapitel, följt av ett antal identifierade kunskapsluckor de ser.

- **Orosmoln med stödutfodring** sammanfattar vad renskötarna oroar sig för och varför denna oro har betydelse för deras sätt att bedriva renskötsel. Betydande skillnader mellan länder klargörs i texten, eftersom generaliseringar varken inom eller mellan länderna inte alltid är möjliga.
- **Praktiska erfarenheter och farhågor** illustrerar strategier hur renskötare bemöter dessa utmaningar. Några specifika exempel ges, samt från vilket land dessa erfarenheter kommer ifrån.
- **Identifierade kunskapsluckor** bygger på diskussioner deltagarna emellan, som tog upp dessa som osäkerheter om den framtida användningen av stödutfodring. Dessa kan även ses som en utgångspunkt för möjliga framtida samarbete mellan renskötare och forskare.

Foto: T. Horstkotte

5. Orosmoln med stödutfodring

Det viktigaste målet för alla deltagande renskötare är att bevara en livskraftig renskötsel i Norge, Sverige och Finland. I detta ingår att säkra renens välbefinnande och goda hälsa, samt bevara de traditionella kunskaperna inom renskötseln. Dessa överväganden ligger till grund för denna rapport, där utmaningar, möjligheter, målkonflikter och kunskapsluckor relaterade till stödutfodring diskuteras.

5.1 Naturligt bete är att föredra

Den ideala situationen för renskötare i alla tre länder är att renarna kan överleva på naturligt bete hela året. Stödutfodringen vänder den traditionella logiken med renskötseln upp och ner, där renägarna fodrar renen, istället att dra nytta av renens kapacitet att utnyttja resurser (t.ex. lav) i det norra ekosystemet vilka människor inte kan utnyttja direkt. En deltagande renskötare menar:

” Renen ska föda oss, inte vi renen.”
(renskötare från Sverige)

Deltagande renskötare hävdar klart och tydligt att stödutfodring är något man tar till när naturligt bete är otillräckligt eller omöjligt att komma åt. Enligt renskötarna så är stödutfodring ett symptom på otillgängliga eller förlorade betesmarker, men den bidrar inte till att lösa ursprungsproblemet. Stödutfodring som en utväg för att kompensera för otillräckligt bete är därmed något man antingen undviker eller tar till så sent som möjligt, med följden att det blir en utmaning att tillvänja djuren till det nya fodret. Tillräckligt med tid är nödvändigt så att renarna kan vänja sig till smaken och att renens komplexa matsmältningssystem kan anpassa sig till det nya fodret.

Däremot så medger renskötare att ibland så finns det inga andra alternativ än att utfodra renhjorden. De primära orsakerna till utfodring kan skilja sig till viss del mellan och inom de olika länderna, även ibland inom samebyarna/distrikten (se tabell 1.1 och 1.2).

Renskötarna delar erfarenheter av att man blivit tvingad till utfodring på grund av förlorade betesmarker, till följd av olika exploateringar/intrång, närvaro av rovdjur, ökad mänsklig aktivitet (t.ex. turism) och låst bete på grund av isbildning eller regn på snö. Denna ökande trend med stödutfodring är överhuvudtaget ingen strategi som renskötarna själva föredrar. Renskötare från samtliga länder menar att de skulle föredra att kunna beta renarna på naturligt

Foto: T. Horstkotte

sätt istället för att utfodra. Om det blir nödvändigt att utfodra menar de även att utfodring på fritt fält är att föredra i jämförelse med utfodring i hagar. Utmaningar omfattar även ökande kostnader vilka kan kompromissa ekonomin i renskötseln. En renskötare påpekade:

” Stödutfodring ger oss många utmaningar och bekymmer... vi är oroliga över att bli fångade i ett system... vi är tvingade att utfodra, men det har konsekvenser för oss, för vår kultur och vår kunskap.”

(renskötare från Norge)

5.2 Väder och klimat påverkar behovet att utfodra

Den huvudsakliga orsaken till stödutfodring under vintern är begränsad tillgång och/eller tillgängligheten till betesmarker som bestäms utav rådande snöförhållanden. Om snötäcket är för djupt (tröskeln ligger vanligtvis på över 70 cm) eller om det har en tjock isskorpa, innehåller lager av is, eller en kombination av allt, är snön för hård för att gräva i, kan renarna inte nå sitt bete. Renarna kan även ha svårt att gräva genom blöta snölager.

Klimatförändringen ökar frekvensen och intensiteten av händelser med växelvis frost och tö, och att det regnar istället för snöar mitt i vintern. Dessa händelser resulterar i isbelagda betesmarker och kan då hindra renarna att komma åt lavbetet. Utöver det kan renhälsan påverkas negativt om deras metabolism måste tina den isiga laven, eller om det är mögel på laven. För att undvika svält eller försämrad hälsa är det nödvändigt med stödutfodring under sådana förhållanden. I Sverige till exempel har antalet ansökningar av katastrofskadeskydd från Sametinget ökat de senaste åren. Exempelvis ansökte nästan samtliga byar om katastrofskadeskydd vintern 2017/2018.

Ogynnsamma betesförhållanden under sommar och höst kan också medföra försvagat hälsotillstånd och reducerad

kroppskondition, vilket i sin tur kan påverka renens motståndskraft inför en svår vinter. Därmed ökar behovet av stödutfodring. Dålig kondition hos renen under hösten kan därför fungera som en indikator på att man måste utfodra under följande vinter.

5.3 Rovdjur påverkar utfodringsmetoder

Renskötare från alla tre länder uppgav att man kan tvingas att stödutfodra på grund av närvaro av främst lo, järv och varg. Fördelen med att utfodra är att det ger mer kontroll och uppsikt över renhjorden samt att stängsel kan skydda mot rovdjur. I Finland har man till exempel sett att genom att utfodra i hage får man högre intäkter för köttförsäljning jämfört med att få ersättning för rovdjurstagna renar, som närliggande distrikt erfar. Utfodringsplatser kan visserligen attrahera rovdjur och därmed kan det finnas ett ökat behov av mer övervakning. Bättre skydd för renarna påverkar renskötarnas psykiska hälsa positivt, liksom rovdjurnärvaro påverkar den negativt. Däremot verkar det som att från myndighetshåll vill man hellre stödja utfodring istället för att eliminera problematiska rovdjur och detta ser renskötare ser som ett hot mot renskötselrätten. Utfodring uppfattas därför som en enkel lösning att ta till för myndigheter, men som däremot inte tar hänsyn till rennäringens behov eller komplexiteten i frågan.

5.4 Andra markanvändare och institutionella regleringar påverkar behovet att utfodra

Skogsbruk

Skogsbruket har en stark påverkan på renskötsel i både Finland och Sverige, då metoderna man använder sig av har bidragit till förluster av häng- och marklavar. I nästan hela Finland, förutom i den nordligaste regionen ovan den ekonomisk vinstgivande trädgränsen, har man till stor del utfodrat sedan 1970-talet på grund av skogsbruk. Även om det finns områden med hänglav som renarna kan överleva på, är det ofta inte ekonomiskt försvarbart som renskötare att förlita sig på hänglaven under svåra vintrar.

Alla samebyar i Sverige förlorad hänglavsskog. Vissa fjällsamebyar kan ibland beta med sina renar i fjällen under mycket svåra betesförhållanden ner i skogslandet. Detta anses dock inte vara en långsiktig lösning då dessa marker används för t.ex. vårbete.

Foto: C. Revoll

Faktum är att det inte finns tillräckligt med naturbete och därför måste vi utfodra. En renskötare är inte den enda som bär ansvar för detta. Renskötarna måste ha ett högt reninnehav, för om de inte har det kommer kanske någon annan form av markanvändning och brukar markerna.”

(renskötare från Finland)

Gruvnäring, energiproduktion och turism

Andra stora konkurrerande markanvändare såsom gruvnäring, vind- och vattenkraft, men även mindre infrastrukturer, turism och rekreation påverkar samebyarna/distrikten. De största utmaningarna enligt några deltagare är den småskaliga markanvändningen, den som sällan får någon större publik uppmärksamhet. Turism kan å andra sidan också vara en inkomstkälla för renskötare. Dessa tillsammans skapar en kumulativ effekt genom att de delar och fragmenterar återstående betesmarker i ännu högre grad. Samebyar/distrikt för dagligen, år efter år, en kamp emot detta genom olika former av förhandlingar och rättstvister, vilket sker på bekostnad av en redan begränsad ekonomi. Dessutom ska detta ske samtidigt som renskötseljobbet ska göras, vilket styrs utav naturen och renhjordens rytm.

Ersättning för förlorad betesmark

Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att kalkylera priset för betesmark som går förlorad på grund av annan markanvändning. Ersättning som betalas ut till samebyarna/distrikten kan inte helt återspegla det extra jobb som förlorad betesmark innebär, som till exempel att behöva utfodra istället. En alternativ lösning för att lösa betesproblematiken som skapas av andra markanvändare, skulle vara att återställa eller restaurera förlorad betesmark. Viljan eller motivationen hos andra markanvändare eller staterna att återställa istället för att betala ut en ersättning upplevs dock som begränsad. Renskötare är rädda för att man enbart ska räkna betesmarker i kronor och ören utan att ta hänsyn till det kulturella värdet genom brukandet av marken. Deltagarna menade bestämt att man föredrog - och är beroende av - fungerande betesmarker framför enbart ekonomisk ersättning.

”Det finns en risk med att sätta en prislapp på 1 m² land. Vi kan hamna i en ond cirkel när vi utfodrar i hage: om vi uppenbart inte behöver landet/marken så kan renarna vara i hage istället.”

(renskötare från Sverige)

Det tycks finnas en direkt koppling mellan stödutfodring och magnituden av påverkan av andra markanvändare inom varje sameby/distrikt.

5.5 Stödutfodring innebär en ekonomisk avvägning

Renskötare menar att stödutfodring generellt sett är kostsamt. Foder ska inhandlas/produceras, lagras, transporteras och så själva tiden utfodringen tar. Den individuella ekonomin, som till stor del grundar sig på köttförsäljning, är av stor betydelse när det kommer till valet att stödutfodra eller inte. Utfodring kan upprätthålla en stabil renhjord, därför menar vissa deltagare att en stabil ekonomi är en huvudanledning att utfodra. Samtidigt är det nödvändigt med en god ekonomi för att ens kunna utfodra. Att göra rätt bedömning om vad som bör göras blir svårt då de långsiktiga konsekvenserna är svårbedömda: kostnaden för utfodring kan fungera som en försäkran om att man inte förlorar renar på grund av svält. Att därifrån lösgöra sig från att tvångsmässigt behöva stödutfodra innebär att man behöver hitta nya strategier för att kunna bruka betesmarkerna.

”Vinterförhållandena var dåliga på 60-talet. Renarna svalt. Stödutfodring med torrt hö började, men det var inte tillräckligt. Fodret var inte fullgott och renar dog på utfodringsplatserna. Idag har fodret en högre kvalitet. De lavrika markerna har krympt och betesmarker för renen har försvunnit på grund av skogsbruk. Hur beräknar man kostnaderna för oss renskötare?”

(renskötare från Finland)

Stödutfodring är tidskrävande. Det förändrar bland annat förpliktelser, arbetsbördan och sättet att sköta djuren. Renarna håller sig oftast nära utfodringsplatserna vilket kan kräva mindre tillsyn, även om det finns en stor variation mellan de olika samebyar / renskötseldistrikt på grund av topografi och storlek. Att utfodra kräver dock mer tid och arbete för att transportera foder och utrustning samt själva utfodringsmomentet i vissa distrikt, och lämnar ingen tid för något annat. Några renskötare i Finland pekade på ironin att stödutfodring i deras lokala sammanhang kan skapa tid och utrymme för alla förhandlingar och tvister med andra markanvändare, som ofta gör stödutfodring nödvändigt i första hand.

Stödutfodring kan också påverka hjordsammansättning- en då fodret kostar, t.ex. kan det vara olönsamt att behålla vajor som inte är reproduktiva. Vidare äter sarvar mer än vajor.

Faktaruta 2: Hälsoaspekter och sjukdomar

Att stödutfodra renar kan påverka deras hälsa och sjukdomar. Detta kan ske både som en direkt effekt av hur utfodringen sker och fodret själv, och som indirekt effekt beroende på utfodringssituationen, såsom stress, hög djurtäthet, hygieniska förhållanden och införande av patogener. Sjukdomar bidrar till försämrad djurvälstånd och ekonomisk förlust för renskötare.

De flesta foder som används för att utfodra renar skiljer sig väsentligt från naturliga betesresurser. Dessutom är renarna vana att själv söka efter och välja deras betesresurser. I en utfodringssituation erbjuds de däremot en eller mycket få källor till näringsämnen och ofta bara under en mycket begränsad tidsperiod under dagen. Dessa skillnader kan skapa vissa utmaningar för renens matsmältningssystem. Ackumulering av gräs i vommen, diarré, uppblåsning och våt mage är alla förhållanden som kan direkt förknippas med foder med dålig kvalitet och/eller ogynnsamma utfodringssystem, som plötsliga förändringar (Åhman et al., 2018).

Utfodring av renar ökar vanligtvis djurtätheten och underlättar spridning av smittämnen. Dessutom är insamling och inhägnad av renarna ofta förknippade med frisläppandet av stresshormoner, vilket kan införa immunsuppression, vilket gör djuren mer mottagliga för infektionssjukdomar och är mer benägna att utveckla svåra sjukdomar. Om djuren samlas i hägn, kan ogynnsamma hygieniska förhållanden också bidra till infektionssjukdomar. Vissa infektionssjukdomar har tydligt förknippats med stress och utfodringssituationer, såsom nekrobacillos (*Fusobacterium necrophorum*), smittsam ecthyma (parapoxvirus), smittsamma ögoninfektioner (cervid alphaherpesvirus och bakterieinfektioner) och pasteurellos (*Pasteurella multocida*) (Josefsen et al., 2018; Tryland et al., 2018).

Som djurägare är en renskötare ansvarig för djurens hälsa och välbefinnande. I en utfodringssituation är det viktigt att följa djuren noga och ha kunskap om normalt och onormalt beteende och kunna känna igen tidiga tecken på sjukdom. Veterinärtjänst bör finnas tillgänglig och användas för att identifiera hälsoproblem och sjukdomar, för att minimera djurens lidande och kostnader.

Morten Tryland

Referenser: Josefsen TD, Mørk T, Nymo IH. 2018. Bacterial infections and diseases. In: Tryland M, Kutz SJ (Eds.), Reindeer and Caribou - Health and Disease. CRC Press, Boca Raton, pp. 237-271. · Tryland M, Das Neves CG, Klein J, Mørk T, Hautaniemi M, Wensman J. 2018. Viral infections and diseases. In: Tryland M, Kutz SJ (Eds.), Reindeer and Caribou - Health and Disease. CRC Press, Boca Raton, pp. 273-303. · Åhman B, Finstad GL, Josefsen TD. 2018. Feeding and associated health problems. In: Tryland M, Kutz SJ (Eds.), Reindeer and Caribou - Health and Disease. CRC Press, Boca Raton, pp. 135-156.

5.6 Stödutfodring kan påverka renhälsan

Stödutfodring är ett sätt att undvika svält, och därmed ett medel för att förbättra kondition och välfärd hos djuren. Däremot finns det utmaningar inom utfodring som påverkar renhälsan och detta kräver särskild omsorg från rensköterna. För att undvika foderrelaterade sjukdomar måste allt foder som ges till renarna vara av hög kvalitet samt ges i rätt mängd. Man är väl medveten om behovet att påbörja stödutfodringen i god tid (dvs. innan svält och avmagring), så att renen har förmåga att vänja sig och tillgodose

sig fodret, dvs. innan de blir för svaga. Detta kan däremot vara svårt för rensköterna att besluta om, då många av dem inte vill utfodra före det är absolut nödvändigt, eller att man överhuvudtaget inte ens vill påbörja utfodring. På samma sätt kan utfodring inte avslutas abrupt när renen väl vant sig vid fodret. En gradvis tillvänjning tillbaka till naturbete är också nödvändig.

Sjukdomsutbrott som t.ex. infektioner i öga och mule, samt ökad risk för parasitutbrott är mer benägna att inträffa under utfodring, och detta smittas enklare om det är hög densitet av renar i hagarna. En hög densitet av djur på liten yta ökar även stressnivån vilket i sin tur kan medföra möj-

Foto: M. Tryland

liga infektioner som i normala fall inte skulle uppstå. Tillräckliga ytor och god hygien är därför grundläggande för att renarna ska kunna röra på sig för att upprätthålla en god fysik samt reducera risken för smittspridning på grund av för tät kontakt mellan individerna.

En renskötare från Finland observerade att stödutfodring kan öka mjölkproduktion hos vajor, vilket bidrar till högre överlevnad hos kalvar. Å andra sidan förlorar utfodrade renar inte sina fettreserver under vintern – en period där djuren skulle vara magra. Hon även undrade om detta kan blir problematiskt under kalvningsperioden, om fostret växer fort stort. Dessutom pekade hon ut att stödutfodring ställer det naturliga urvalet på spetsen, därför att även svagare djur överlever, som kanske förändrar hjorden fitness som helhet.

”På grund av stödutfodring blir renarna lata och de slutar gräva.”

(renskötare från Finland)

5.7 Stödutfodring kan komma att påverka renens beteende

Renskötare observerar beteendeförändringar i varierande grad hos utfodrade renar. Några renskötare från Sverige och Finland observerade förändringar i aktiviteten, vilket resulterar i till exempel att renarna inte självmant vill förflytta sig till vår- och sommarbete. Andra deltagande renskötare menade att renarna även kan börja vandra från vinterlandet under sen vinter eller tidig vår mot kalvningslandet, trots att det fortfarande är djupt snötäckt. Emel-

lertid så bidrar utfodring till en ökad tamhet hos renarna vilket gör att de kan vara lättare att hantera. Som en nackdel kan en ökad tamhet dock leda till konflikter i storsamhället, om renar kommer för nära till byar.

Det finns ingen gemensam uppfattning om hur lång tid det tar för renen att ändra sitt beteende på grund av utfodring. Medan det tar år för vissa individer att förändras går det betydligt snabbare för andra. De långsiktiga konsekvenserna av ett förändrat beteende är fortfarande oklart, då beteenden kan skilja sig mellan år och sameby.

”Om renarna förändrar sitt beteende kommer renskötseln bli ett lantbruksjobb. Detta är väldigt alarmerande. De har ändrat sitt beteende på så kort tid!”

(renskötare från Sverige)

5.8 Stödutfodring kan hota traditionell- och erfarenhetsbaserad kunskap och kultur

Renskötare var oroliga över att en ökad utfodring minskar eller utplånar traditionell- och erfarenhetsbaserad kunskap, där det samiska arvet med avseende på t.ex. brukandet av vinterbetesmarker ingår. Renskötare besitter kunskap, genom mångårig erfarenhet, över brukandet av markerna samt samspelet mellan naturen, renen och renskötarna. Om detta försvinner kommer sådan kunskap inte överföras till kommande generationer. Detta kan påverka deras förmåga att bruka markerna under rådande förhållandena.

”De av oss som växte upp utan att behöva utfodra, vi vet... men hur blir det med nästa generation? De förlorar kanske kunskapen om fjällen, vilka områden de ska använda under rådande förhållanden och årstid. Min rädsla är att denna kunskap ska försvinna över tid.”

(renskötare från Norge)

Renskötarna påpekade att renskötseln är avhängig av gemensamma arbetsinsatser som kräver samarbetet renskötarna emellan året runt. Detta har gett upphov till nära sociala relationer (t.ex. gemensamt boende i stugor, gemensamma uppgifter under samlingar, flytt osv.) En renskötare från Finland noterade att stödutfodring förändrar renskötselarbetet och kan leda till social isolering under den långa vintern. I de områden i Finland där utfodring i hägn är det enda alternativet blir arbetet istället avhängigt den enskilde.

Foto: H. Rautiainen

5.9. Stödutfodring kan försvaga rätten till betesmarker

I kombination med till exempel klimatpåverkan och rovdjurstryck, bidrar annan markanvändning till ökat behov av stödutfodring. De komplexa och invecklade detaljerna kring stödutfodring är något som andra aktörer oftast saknar kunskap om, vilket medför att dessa anser att stödutfodring är ett självklart val för att kompensera för otillräckliga betesmarker. En gemensam farhåga hos renskötare i de tre länderna är risken att förlora betesmarker om andra markanvändare och myndigheter använder de tillsynes ”goda resultaten” av stödutfodring som ett argument för att begränsa tillgången till betesmarkerna och utökade exploateringar. Detta är ett orosmoment i synnerhet då annan markanvändning förutspås öka i renskötselområdet i alla länderna.

”Med dagens vindkraftsutveckling ser vi ingen annan lösning än att utfodra, men vi ger inte upp. Vi behöver bli bättre på det även om det inte är något vi vill göra.”

(renskötare från Norge)

5.10 Stödutfodring påverkar vegetation och mark

Höga koncentrationer av djur på begränsad utfodringsyta under längre tid kan på grund av intensivt trampande kring utfodringsplatserna, orsaka både jorderosion och skador på vegetation. Hög densitet av renar på begränsat område har även en gödslingseffekt som resulterar i förändrad växtlighet och ett näringsläckage. Marklavar är särskilt känsliga för hög koncentration av näring i marken och djurtramp, vilket medför att vissa områden ersatts av gräs som en direkt konsekvens av utfodring. Valet av utfodringsplatser är därför mycket viktigt. Vissa renskötare väljer därför att använda sig av mindre betydelsefulla betesmarker under utfodring av renar på fritt fält för att skona bra vinterbetesmarker. Om man utfodrar på sådana marker där naturlig bete förekommer till viss del kan renarna växla mellan lavbete och foder. Betesmarker som enskilt inte är tillräckliga för naturbete kan på så sätt ändå användas.

5.11 Risken att stödutfodring påverkar samhällelig acceptans

Några renskötare räds att ett ökat behov av stödutfodring kan påverka bilden av att renkött är en hållbar naturprodukt, vilket påverkar renskötselns status i sin helhet. Renskötare lyfter behovet av en ökad publik medvetenhet och acceptans för utfodring tillfälligt under besvärliga betesförhållanden.

”På grund av stödutfodringen har det argumenterats att permanent flytta renarna i hägn. Men det är inte genomförbar alls.”

(renskötare från Finland)

Renskötare från Finland förtydligar dock att de renar som ska gå till slakt under hösten inte är de renar som utfodras under efterkommande vinter. Eftersom kalvslakt under hösten är en vid företeelse i samtliga länder, kommer majoriteten av det sålda köttet ifrån renar som inte har utfodrats i större utsträckning under följande vinter.

Faktaruta 3: Näringsmässiga överväganden

Renarnas födointag varierar kraftigt mellan årstiderna. Födointaget är lågt under vintern fram till våren, då det börjar stiga. Det är högst på sensommaren och minskat snabbt igen under hösten (McEwan & Whitehead, 1970; Larsen et al., 1985). Även om renar är anpassade till begränsad tillgång till bete på vintern, svälter de när betesmarkerna är helt otillgängliga på grund av is och djup snö.

Efter fyra dagars svält, var endast 1% av bakterierna i vommen, som bryter ner cellväggarna i växtmaterialet, kvar i vomvätskan (Aagnes et al., 1995; Mathiesen et al., 2005). Svält gör renarna därför extra känsliga för ändringar i dieten, eftersom deras matsmältningssystem behöver tid för att anpassa sig till det nya fodret. Om renarna är i dåligt skick när utfodring påbörjas kan de svagaste djuren dö innan de har anpassat sig till den nya dieten. Forskning visar att tidigt skördat gräs och spannmålsbaserat foder är lämpliga fodermedel för stödutfodring av renar (Aagnes et al., 1996; Aagnes & Mathiesen, 1996). Men inte alla renar äter fodret direkt, utan behöver tid för att vänja sig till smaken. Den största utmaningen för renskötare är därför att inte vänta för länge innan stödutfodring påbörjas.

Det finns kommersiella spannmålsbaserade foder (pellets) anpassade för ren, men de är dyra. Vis-a renskötare föredrar därför hö eller ensilerat gräs i stora balar. På grund av det låga vattenhalten i hö (ca 17%) är det lätt att transportera och hantera (men måste förvaras torrt). Ensilerade och plastförpackade stora balar kan förvaras utomhus, men de innehåller mycket vatten (45-82%) och är svåra att hantera. Nedbrytning av växtfibrer, som cellulosa, i renens våm kan begränsas av tillgången på lättillgänglig energi i form av socker (Norberg & Mathiesen 1998).

Skördetid är viktig för både hö och ensilage. Den andra skörden eller tidigt första skörd rekommenderas. Viktiga kvalitetsparametrar för ensilage är: korrekta ensileringsprocesser, vilka kan säkras genom tillsats av ämnen som stimulerar processen (ger förbättrad smak och minskad sannolikhet för misslyckad jäsning), komplett inplastning av balarna, utan förorening med jord eller avföring. Torrsubstans bör vara högre än 25 viktprocent. Med lägre procent kommer den frysta balen på vintern att innehålla mycket is. Att smälta och värma upp is till kroppstemperatur är energikrävande för renarna - energi som renen behöver för att upprätthålla livsfunktionerna under vintern. Våta och frysta balar är också svåra att hantera/sprida.

Svein Morten Eilertsen

Referenser: Aagnes TH, Sørmo W, Mathiesen SD. 1995. Ruminant microbial digestion in free-living, in captive lichen-fed and in starved reindeer (*Rangifer tarandus tarandus*) in winter. *Appl Environ Microbiol.* 61:583-591. · Aagnes TH, Blix AS, Mathiesen SD. 1996. Food intake, digestibility and rumen fermentation in reindeer fed baled timothy silage in summer and winter. *Journal of Agricultural Science*, 127: 517-523. · Aagnes TH, Mathiesen SD. 1995. Round baled grass silage as food for reindeer in winter. *Rangifer* 15: 27-35. · Mathiesen SD, Mackie RI, Aschfalk A, Ringø E, Sundset MA. 2005. Microbial Ecology of the gastrointestinal tract in reindeer-changes through season. In: Holzapfel, W, Naughton P (Eds.) *Microbial Ecology of the Growing Animal; Biology of the Growing Animals*, Vol. 3, Elsevier Press, Oxford, pp 73-100. · Larsen TS, Nilsson NO, Blix, AS. 1985. Seasonal changes in lipogenesis and lipolysis in isolated adipocytes from Svalbard and Norwegian reindeer. *Acta Physiol. Scand.* 123:97-104. · McEwan EH, Whitehead PE. 1970. Seasonal changes in energy and nitrogen intake in reindeer and caribou. *Can. J. Zool.* 48:905-913. · Nordberg HJ, Mathiesen SD. 1998. Feed intake, gastrointestinal system and body composition in reindeer calves fed early harvested first cut timothy silage (*Phleum pratense*). *Rangifer*, 18:65-72.

Sammanfattning av ämnen som diskuterats angående stödutfodring. • *Orsaker till utfodring* inkluderar besvärliga snöförhållanden, förlust av betesresurser på grund av aktiviteter från andra markanvändare och närvaron av rovdjur. • *Samhälleliga utmaningar* inkluderar hot mot överföring av erfarenhetsbaserad och traditionell kunskap, förlust av tillgång till betesområ-

den och ekonomiska avvägningar. • *Bekymmer för renar* är relaterade till renhälsa och förändrat beteende. • *Faror för ekosystemet* beror på lokala förändringar i vegetationen på grund av effekter av erosion eller höga djurtätheter på utfodringsplatser.

6. Praktiska erfarenheter

Renskötare från samtliga länder delade med sig av sina erfarenheter och orosmoln kring stödutfodring och man fann många likheter sinsemellan. Det finns dock många viktiga skillnader. Skillnader kan relateras till de olika typerna av vegetationszoner som renskötarna har sina renar på under vintern. Till exempel så skiljer det sig mellan att vara ovanför trädgränsen eller nedanför den i skogslandet. Följande stycke sammanfattar några specifika problem samt illustrerar problematiken med dem, utifrån renskötarnas perspektiv. Exempelen visar endast översiktligt vilka de olika utmaningarna renskötarna har utan att gå in för mycket på detaljnivå. De exempel som presenteras visar också i vilket land man har dessa erfarenheter, men samtidigt så kan ett visst exempel vara väldigt platsspecifikt, dvs. bara finnas i vissa samebyar/distrikt.

6.1 Individualisering i arbetet och förlust av sociala praktiker

Enligt renskötare från Finland kan stödutfodring kan leda till individualisering inom renskötseln och därmed skapa en splittring inom samebyarna/distrikten (socialt och arbetsmässigt). De tror däremot att stödutfodring kan också leda till att nya erfarenheter skapas med viktig kunskap; hur man i ett föränderligt landskap med många andra markanvändare kan bibehålla näringen. Detta kan öppna upp för nya samarbeten, till exempel ser man i Finland att det finns möjligheter att samarbeta för att odla eget foder och att använda gamla övergivna jordbruksmarker. Detta innebär även möjligheter för ekonomisk sysselsättning.

Tabell 6.1: Sociala praktiker

Respons, strategier och erfarenheter	Exempel
Utöka samarbete och sociala kontext för att dela på arbetet med foderproduktion	alla
Undersöka vilka behov och krav för ny kunskap och kompetenser som finns då renskötseln förändras	alla
Väcka en publik uppmärksamhet för att stödutfodring kan bidra till att anpassa sig till en föränderlig socioekonomisk och naturlig miljö, men dock inte på bekostnad av kultur och traditioner	FIN
Där det är möjligt, använda utrustning inom jordbruket för att förenkla utfodringsarbetet	alla

Foto: J. Mustonen

6.2 Stödutfodring ändrar renens beteende och kondition

En oregelbunden utfodring under vintern kan minska renens acceptans, anpassning av beteende och matsmältningssystem inför en utfodringsperiod om den ställs inför det. Vissa deltagare hävdar därmed att en regelbunden utfodring under vintern. Vi ser stora skillnader här mellan de som ser utfodring som något akut och de som menar att det är ett komplement.

Å andra sidan så behöver de renar som vant sig vid utfodring tid att vänja sig tillbaka till naturbete när det har återhämtat sig. Det finns också en farhåga att renar som vant sig vid utfodring slutar beta naturligt. Därför kan man inte avsluta utfodring för snabbt. Däremot menade en renskötare från Norge att så fort våren annalkas lämnar renhjorden utfodringsplatserna då de uppenbarligen föredrar friskt bete framför pellets och annat foder. På samma sätt behöver renarna sakta övergå till detta nya foder för att matsmältningssystemet ska hinna anpassa sig. Några renskötare undrar om renarna är mer utmattade efter en dålig vinter (med dåligt naturligt bete) eller från en vinter med utfodring inom stängsel med begränsad fysisk aktivitet. Hur som helst är det fortfarande svårt att generalisera renarnas respons på utfodring.

Foto: M. Tryland

En del renar tar upp näringsämnen bättre än andra, eller ändrar sitt beteende (till exempel tamhetsgraden) snabbare och i större utsträckning än andra renar. Ökad tamhet kan bidra till ökad konflikt i samhället då man upplever att det skett en ökad störning av (tama) renar. Under exempelvis jaktsäsongen är renar även sårbara för lösspringande hundar.

För renar som utfodras i hägn blir rangordningen mer påtaglig och vajor kan bli mer aggressiva. Det kan därför vara nödvändigt att separera kalvar från vajor då kalvar oftast är i sämre form än vuxna djur under en dålig vinter. Däremot kan separation av vajorna och kalvar ha negativa konsekvenser, eftersom det skulle kunna minska kalvarnas överlevnadschanser. Deltagarna diskuterade även mängden foder som renarna åt. Enligt erfarenheter från finska renskötare så minskade foderkonsumtionen över tid då renarna blev mer vana vid fodret och dess tillgänglighet.

Tabell 6.2: Renens beteende

Respons, strategier och erfarenheter	Exempel
Slakta de renar som blir för tama	FIN
Placera utfodringsplatser tillräckligt långt ifrån bebyggelse för att undvika att renarna blir för vana vid människor och deras hundar	FIN

6.3 Rovdjur måste beaktas i beslutsfattande och sättet att utfodra

Rovdjurstryck kan för några renskötare påverka behovet att utfodra. Där det finns rovdjur är det nödvändigt att hålla renarna samlade eller att kantbevaka hjorden hela tiden. Hagar kan erbjuda skydd speciellt om närvaro av rovdjur sammanfaller med en dålig betesvinter, där renarna har en tendens att sprida ut sig i sökande efter föda. Däremot

kan hagar göra inhägnade renar sårbara mot angrepp från örn. Hagarna behöver konstrueras med ett säkerhetstänk samt med hänsyn till renens hälsa. Däremot funderade några renskötare från Finland att hagar ger inget skydd, utan att det är människans närvaro som minskar predationstrycket. Under kalvningsperioden är detta emellertid ingen bra lösning, eftersom vajorna behöver lugn och ro, med så lite störning som möjligt.

Tabell 6.3: Rovdjur

Respons, strategier och erfarenheter	Exempel
Se till att hagar erbjuder skydd och att stängslen är tillräckligt höga vid högt snödjup	SE
Vid utfodring på fritt fält är det lättare att skydda renar som är mer samlade	NO

6.4 Renens hälsa och välmående behöver tillsyn före, under och efter utfodring

Sjukdomar och parasiter kan bli ett problem i hagar där renarna har nära kontakt med varandra. Det här kan förhindras eller undvikas genom att ha tillräckligt stora hagar där rörelse är möjligt, genom att ha separata hagar och genom att separera svaga och sjuka renar från hjorden. När man utfodrar i hage är det nödvändigt att ha tillräckligt med utrymme så att renarna kan bibehålla en god fysisk form genom rörelse, och för att minimera risken för smittspridning. Hagarna behöver också vara stora nog för att erbjuda tillräckligt med ren snö vilket är viktigt för att förhindra smittspridning och orenligheter. Om det uppstår infektion kan det vara nödvändigt att släppa ut renhjorden för att förhindra vidare spridning.

Kalvar kräver extra uppmärksamhet. Då de är särskilt känsliga för sjukdomar under dåliga vinterförhållanden med is och/eller djup snö, diskuterades huruvida man kan separera kalvar från vajor eller inte, med den avsikten att ge dem extra omsorg i form av värme och vatten. Sjuka kalvar är i synnerhet extra känsliga och kan ha problem att återfå en god hälsa under dåliga vintrar.

Foto: K. Majuri

Tabell 6.4: Renens hälsa

Respons, strategier och erfarenheter	Exempel
Smittspridning och parasitutbrott	
Säkerställ att hagar är tillräckligt stora för rörelse och att de har ren snö	samtliga
Parasitbehandla renar	samtliga
Alltid säkerställa en hög foderkvalitet och goda hygienrutiner	FIN
Utfodring i skog bidrar till att undvika smittspridning eftersom renarna är mer utspridda, men det är problematiskt i täta skogar	FIN
Renens fysiska tillstånd kan påverkas i hage	
Påbörja utfodringen långsamt för att undvika foderrelaterade sjukdomar genom att låta magbakterierna anpassa sig	samtliga
Utfodrar bara i sådana mängder att renarna överleva vinter, för att för mycket foder förorsakar hälsoproblem och onödiga kostnader	FIN
Renarna måste utfodras i tid	
Påbörja utfodring innan renarna blir för svaga/dålig kondition	samtliga
Utfodra gamla vajor, handjur och kalvar separat för att undvika konkurrens	FIN & SE
Om fodermängden är knapp, får renar med högst rang tillräckligt och ranglåga individer svälter	NO
Det krävs ett stort antal foderplatser för att säkerställa att samtliga renar får foder	NO
Ge foder på alla ställen samtidigt för att undvika att de starkaste djuren dominerar över de svagare	FIN

6.5 Ekonomiska avvägningar påverkar stödutfodring

Renskötselrelaterade kostnader och utgifter samt hur man sköter renhjorden påverkar den ekonomiska situationen för den enskilde renskötaren.

Ekonomi påverkas även av både sociala och teknologiska förändringar. Detta innefattar ökade kostnader i samband med motoriseringen inom renskötsel. Tung arbetsbelastning i samband med själva utfodringen, där foder ska transporteras till befintliga hagar och områden, skapar ytterligare påverkan på renskötaren och hans maskiner. Till exempel innebär det ökad användning av skoter, kälkar samt att det går åt mer bränsle, och i tillägg är det fysiskt krävande för renskötaren.

Eftersom utfodring är mycket tidskrävande kan det inverka på renskötarens välmående, med avseende på att det inte finns tid för återhämtning inför viktiga händelser såsom samling/skiljning på hösten och kalvmärkning på sommaren. För att minimera utgifter med utfodring så krävs billigare utrustning och mer automatisering. Om det är möjligt bör lokala foderproducenter prioriteras före import från utlandet, exempelvis skulle övergiven åkermark kunna användas med statligt ekonomiskt bidrag. I Finland skulle tillgång till statliga bidrag för att producera foder kunna uppfattas som orättvist för de distrikten som är lokaliserade i områden där detta ej är möjligt på grund av miljöfaktorer eller otillräckligt land som är lämpligt för jordbruk.

Deltagare betonade även behovet av bättre kostnadsanalyser för utfodring.

6.6 Typ och kvalitet av foder kräver särskild tillsyn

Det är svårt att bedöma huruvida tillgängligt foder i samtliga länder är av god kvalitet eller inte. Renskötare insisterar på bättre samarbete med foderproducenter för att säkerställa tillgängligheten och kvaliteten på fodret. Ett långsiktigt samarbete är grundläggande för ett sådant utbyte. Foderkvalitet är ett dagligt bekymmer under den tid renar utfodras. Renskötarna har därför, för vidare utveckling, identifierat grundläggande faktorer som påverkar foderkvalitet och mängd. Genom att erbjuda renar renlav som är plockad eller köpt ifrån ett annat ställe reduceras dessa svårigheter till viss del. Däremot så har tillgängligheten på lav minskat över hela Fennoskandia under flera årtionden. På grund av nyliga utbrott av CWD (avmagringsjukan) i södra Norge är det numera förbjudet att plocka lav där, vilket resulterat i ett underskott av lav i norra Norge. Vissa renskötare köper därför in lav från Finland. På grund av ett minskande av traditionellt jordbruk i Finland, används nu dessa övergivna åkermarker för att producera hö till renar, som en alternativ metod till fodertillverkning.

Tabell 6.5: Ekonomi

Respons, strategier och erfarenheter	Exempel
Om möjligt, egenproduktion av foder på övergiven åkermark för att minska kostnaderna	FIN
Om möjligt, dela på utrustning om det finns och samarbeta med lokala jordbrukare	FIN
Söka EU-bidrag för att stödja ett fortsatt kulturlandskap	FIN
Använda rovdjursersättning för att täcka kostnader för foder	NO
Starta köttförfädling eftersom det bidrar till ökade arbetstillfällen och ökar inkomsten av sålt kött	FIN
Ersättning för förlorad betesmark (t.ex. vinterbete i Sverige) kan användas för att täcka foderkostnader	NO

Foto: K. Majuri

I Finland är det inte heller ovanligt att renskötare odlar eget hö eller ensilage på egna eller hyrda marker om alternativet finns tillgängligt. Där det är möjligt med storskaligt jordbruk händer det att renskötare till och med tillverkar eget pellets från skörden. Där det är omöjligt att skörda eget hö, som till exempel i de nordligaste delarna av Finland, måste renskötarna köpa in produkten.

Finska renskötare menar hö inte bör vara det enda fodret, speciellt inte om renarna hålls i hagar under längre perioder. Naturligt foder såsom lav, björklöv, halvgräs, vass etc. ges i början av utfodringsperioden för att matsmältningssystemet ska vänja sig. Vanligtvis erbjuds salt- och mineralstenar, lövverk och hö till renarna, och speciellt till svagare individer. Det hö som skördas tidigt under växtsäsongen är av bättre kvalitet. En renskötare från Finland pekade på att hö som skördas tidigt i säsongen är rikare på proteiner, vilket kan förorsaka problem för renar. Därför är det viktigt att vara försiktig med kvävegödsling för att kontrollera mängden protein. Deltagare från Sverige

och Norge menar dock att sådant hö och ensilage kan vara mycket svårt att få tag på. Det är svårt att få jordbrukare intresserade i att producera dessa tidiga skördar då det är mindre produktivt och mer kostsamt för dem. Anledningen är att fodret vanligtvis betalas enligt vikt, inte enligt näringsämnen. Senare skörd ökar produktionen (in kg) avsevärd. Om jordbrukare skörda tidigt för att producera hö av kvalitet för renarna blir det därför dyrt för renskötarna. Hö av hög kvalitet har en liten risk att det utvecklas toxiner, men det får inte vara av för grov textur vid sen skörd då det riskerar att skada munhåla, strupe och själva mag- och tarmsystemet.

Hö till ensilage genomgår en ensilering och är ett lagrat foder med varierande torrsubbstans (17-55%). Ensilage på bal kan variera i kvalitet och energitillgång (det styrs av art sammansättning, skördeperiod och ensileringsprocess). Ett ensilage med mindre än 25% torrsubbstans är opassande för renar då det kan frysa vintertid vilket medför en ökad energiåtgång för renen när den ska smälta det frysta vattnet i fodret. Hö (balar) där ensileringsprocessen uteblivit har oftast ett lågt energiinnehåll och är smaklöst i jämförelse med hö som ensilerats. Ensilagebalar kan även innehålla svamp och ogynnsamma bakterier om plastemballaget har antingen skadats under ensileringsprocessen, om gräset innehåller gödsel, jord eller om det saknar de bakterier som krävs för ensileringen. Både höbalar och hö kan vara lågkvalitativt renfoder om gräset är skördat sent på säsongen eller om det består av stora delar osmältbara fibrer. Då varje höbal köps in per enhet och inte för dess koncentration/energiinnehåll kan det bli både dyrt och vara svårt att få tag på kvalitativt hö anpassat för renar.

Renskötare från Sverige har erfarenhet att kvalitet och komposition av ensilage/hösilage varierar anmärkningsvärt. Det är även viktigt att hålla koll på pelleterat fodrets tillhörande batchnummer för att vara så konsekvent med fodret som möjligt, och för att undvika nya tillvänjningsperioder för renarna.

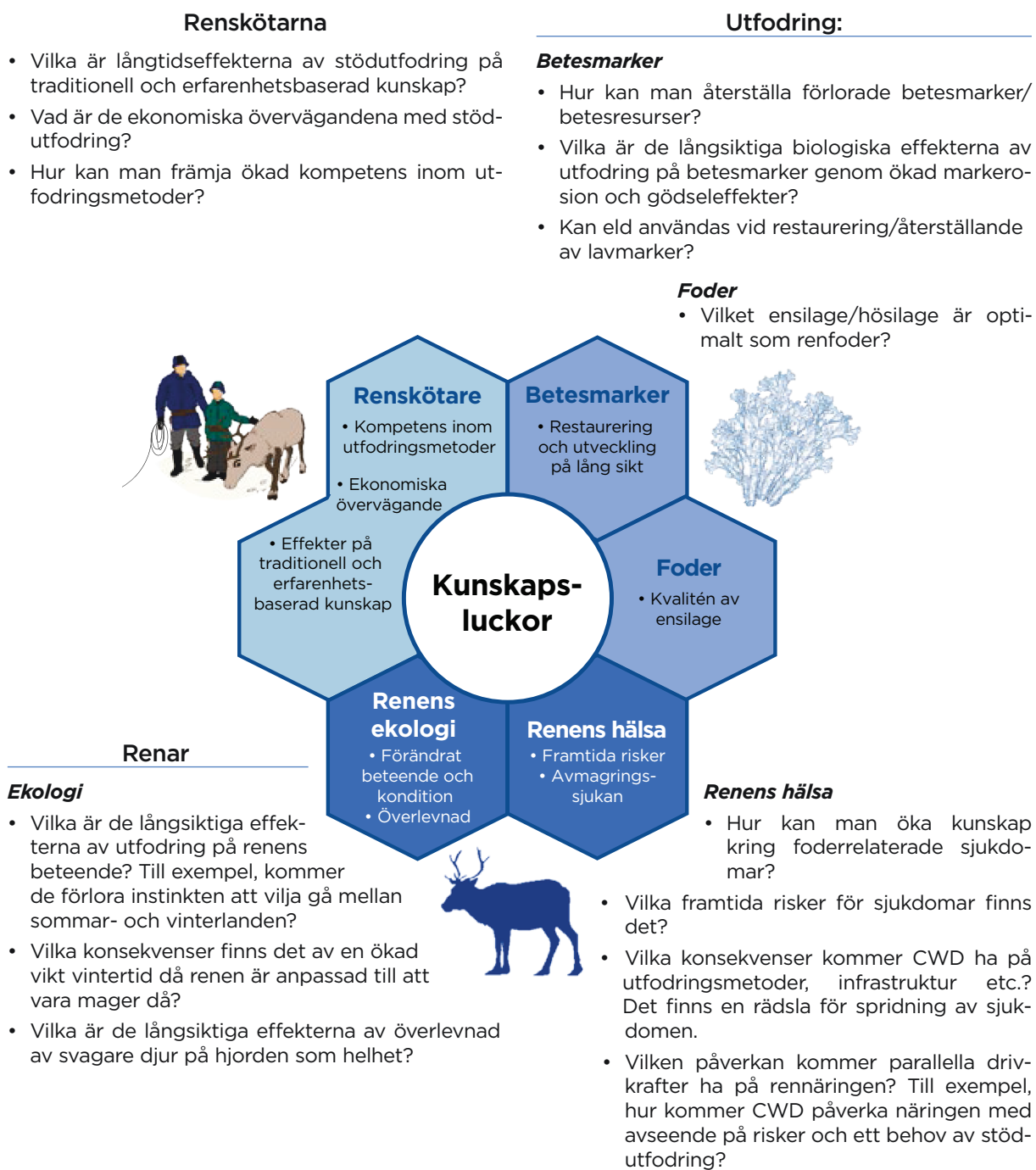
Tabell 6.6: Typ av foder

Respons, strategier och erfarenheter	Exempel
Informera om säkra/pålitliga foderproducenter för att säkerställa högkvalitativt foder	FIN
Säkerställ långvariga avtal med jordbrukare för att foder produceras enligt renarnas behov och för att säkra fodrets kvalitet	FIN
Samarbeta med de som producerar foder på egen mark	FIN
Köpa foder (lav) t.ex. från Finland pga. CWD-utbrott i Norge	SE & NO
Dela kunskap och lära från varandra för att förbättra utfodringsmetoder	FIN
Mer kunskap om kvalitet på ensilage/hösilage på bal	NO

7. Identifierade kunskapsluckor

Renskötarna som deltog i workshopen identifierade flera kunskapsluckor och områden där det fortfarande finns osäkerhet (fig. 3). Dessa identifierades dels genom diskussioner och erfarenhet- och kunskapsutbyte dem sinsemellan, dels genom kunskapsutbyte med forskarna. Dessa kun-

skapsluckor ger värdefulla synpunkter för beslutstagare och forskarsamhället, eftersom att de belyser konkreta behov för vidare kunskapsutveckling eller där det finns behov av en effektivare överföring av kunskap som redan finns. Kunskapsluckorna nedan vägs inte mot varandra.

Figur 3: Exempel på kunskapsluckor som uppkommit under workshopen

8. Lärdomar

De deltagande renskötarna från de tre länderna nämnde uttryckligen behovet för liknande aktiviteter som workshoppen. Det var tydligt att renskötarna från samtliga länder direkt inledde diskussioner om deras erfarenheter och praxis. Intresset i, och jämförelser av, ”hur saker och ting fungerar” på andra ställen genomsyrade hela workshoppen. Deltagarna uttryckte även bestämt önskan och behovet för ökad kommunikation över gränserna – plattformar där de kan diskutera gemensamma och brådskande ärenden ur ett renskötselperspektiv.

En kommande workshop skulle med fördel kunna hållas i närmare anslutning till pågående renskötselaktiviteter och inkludera fältbesök i betesområden eller lokala utfodringsplatser.

Vi ser dock workshoppen som ett första steg i riktning mot fortsatt samproduktion av kunskap, på vilket vi kan bygga ytterligare aktiviteter som kommer att inkludera närmare kopplingar till renskötarnas egen miljö och arbetssätt.

Foto: C. Risvoll

Foto: T. Horstkotte

Avslutande reflektioner från workshopens arrangörer

Avslutningsvis vill vi i denna rapport betona att renskötarnas beslutsmöjligheter att hantera en minskad tillgång till, eller brist på, naturliga betesresurser är begränsad på flera olika sätt. Vi är helt eniga med renskötarna, vars röster är grunden för denna rapport, att de potentiella effekterna av stödutfodring på renskötselns långsiktiga hållbarhet måste granskas kritiskt. Vi vill även uppmärksamma den politiska aspekten i samband med stödutfodring. Stödutfodring leder inte till en systemorienterad lösning på de underliggande problemen för renskötare som diskuterades i denna rapport. Snarare kan stödutfodring anses vara en teknisk utväg för att lösa andras dilemman där det förekommer konflikter olika intressen.

Trots det så finns det situationer, särskilt kopplade till pågående klimatförändringar men också till andra typer

av intrång från andra markanvändare, som leder till att stödutfodring blir en nödvändig respons på kriser när betesresurserna är oåtkomliga.

Vi vill bygga vidare på denna dialog och samproduktionsprocess av kunskap inom framtiden för att diskutera strategier med renskötare, och hur de uppfattar dem - till exempel hur man får tillgång till inkräktade eller otillgängliga betesmarker, eller hur man återställer naturliga betesresurser där de har påverkas negativt av andra former av markanvändning. Enligt vår uppfattning skulle sådana strategier vara ett mer ett mer jämlikt sätt att dela ansvaret för att upprätthålla och skapa förutsättningar för en renskötsel som är kulturellt, ekonomiskt och ekologiskt hållbart.

Bilaga: Renskötsel i de tre länderna

– en översikt

Norge

Renskötsel i Norge regleras genom lagen om renskötsel (LOV-2014-03-28-9). Renskötsel bedrivs på både statlig och privatägd mark och nära 40% av landets markområde används för renskötsel. Renskötarens rättigheter till mark är baserade på gamla sedvanliga rättigheter (Allard, 2015) och enligt nationell lagstiftning måste renägarna vara av samisk härkomst, utom några få koncessionsområden i södra Norge där både samer och norrmän kan äga renar. Det samiska renskötselområdet är uppdelat i sex regioner och sträcker sig från norra Norge till så långt söderut som tidigare Hedmark Fylke (nu Innlandet). Dessa regionala områden är vidare uppdelade i 72 sommar- och året-runt-betesdistrikter, och 10 distrikt som används som höst- och vinterbete. Det finns en stor topografisk och klimatisk variation i det norska renskötselområdet. I nordligaste Norge (fd Finnmark län, nu en del av Troms-Finnmark) betar renarna i kustområden under sommaren och i inlandsområden under vintern. Längre söderut (tidigare Troms-landet, nu en del av Troms-Finnmark) finns variation i betesmönster på lokal nivå. Vissa hjordar betar i kustområden hela året, medan andra vandrar till inlandet på vintern. I Nordland och Trøndelag län är det även en variation mellan bete vid kusten eller inlandet under vintern, beroende på olika faktorer som tillgång till betesmark vid kusten, närvaro av rovdjur eller låsta betesmarker pga. is eller hård snö. I vissa distrikt är det bara korta avstånd mellan olika årstidsland och renarna förblir mer eller mindre i samma område under hela året. Andra distrikt har stora avstånd och därför långa förflyttningar mellan vinterbete och betesmarkerna under barmarkssäsongen. I Norge ligger renantalet efter vintern på cirka 240 000 och det finns cirka 3 233 registrerade renägare. Traditionellt är användningen av årstidsland och arbetsdelningen organiserad inom siidas. Dessa är för närvarande formaliserade i renskötseldistrikt (<https://www.reinbase.no/nb-no/Studer-reindriften/Reindriften-i-Norge>).

Sverige

I Sverige är renskötseln en rättighet förbehållen samerna och specificeras i rennäringslagen (1971). Lagen fastställer rätten att renskötare får "använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar". Renskötselrätten grundas på "urminnes hävd", dvs. renskötseln har praktiserats så länge att den har utvecklats till en egen rätt. För att utöva renskötsel krävs medlemskap i en sameby enligt den nuvarande lagstiftningen. En sameby utgör en geografisk, ekonomisk och juridisk enhet. Medlemmarna i en sameby är vanligtvis organiserade i vintergrupper (siida), som kan bestå av ett eller flera renskötselföretag.

Renskötselområdet täcker ca 50% av hela Sverige. Renskötsel utövas i två distinkta former. Fjällsamebyar flyttar mellan olika årsbetesland, ibland med hjälp av lastbilar, mellan sommarbetesmarker på fjället och vinterbetesmarker i den boreala skogen. Skogssamebyar praktiserar renskötsel i skogslandet året runt. Av de 51 samebyar är 33 fjällsamebyar, medan skogsrenskötsel bedrivs i 10 samebyar. De återstående åtta distrikten är koncessionsdistrikt. Renskötseln i koncessionsdistrikten liknar skogsrenskötseln, fast renägaren behöver inte vara av samisk härkomst, även om renarna (s.k. "skötesrenar") sköts av en samisk renskötare. Det fanns 4 665 renägare registrerade under 2019, och renantalet efter slakt var cirka 241 013 (statistik från Sametinget - <https://www.sametinget.se/renstatistik>).

Finland

Till skillnad från Sverige och Norge har både samer och icke-samer traditionellt bedrivit renskötsel i Finland. På 1700-talet hade bönder i norra Finland lärt sig denna praxis från samiska renskötare (Kortesalmi 2007). På grund av denna historiska utveckling och kulturella sammanslagningar har många familjer och samhällen som bedriver renskötsel varit - och fortfarande är - blandade, och många finländare i norra Finland betraktar renskötsel som en väsentlig del av deras kulturarv.

I Finland är renskötselområdet uppdelat i 54 betesdistrikt (paliskunta) som är medlemmar i Renskötselföreningen (Paliskuntain yhdistys). Renskötselföreningen ingår i Jord- och skogsbruksministeriet och regleras genom lagen om renskötsel (848/1990).

Trots att renskötselområdet är stort och täcker 36 % av Finlands totala yta med ekologiska, kulturella och ekonomiska skillnader, gäller statliga beslut för alla betesdistrikt. Tre huvudområden har definierats (Renskötselföreningen, 2014):

1. Det "samiska hemlandet" i norr, där renskötselföreningen har en starkare ställning med hänsyn till andra former av markanvändning och motstridiga intressen;
2. "Området speciellt avsedd för renskötsel", där - motsägelserfullt - den största industriella utvecklingen i finska Lappland sker;
3. Det "södra renskötselområdet" som representerar ungefär hälften av renskötselområdet i Finland.

Det fanns 4 394 renägare i Finland mellan 2018-2019 och antalet renar var 191 188 år 2017-2018 (Poromies, 2019).

Referenser:

- Allard C. 2015. Renskötselföreningen i nordisk belysning. Makadam Förlag • Kortessalmi J. 2007. Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa. Tammer-Paino Oy, Tampere • Poromies. 2019. Porotalouden tilastoja 2017-2018. Poromies 2/2019, Paliskuntain yhdistys, p.36-37 • Reindeer Herders' Association. 2014. Guide to examining reindeer husbandry in land use projects. Pohjo-lan Painotuote Oy, Rovaniemi
<https://www.reinbase.no/nb-no/Studer-reindriften/Reindriften-i-Norge>
<https://www.sametinget.se/renstatistik>

*”Stödutfodring ger oss många
utmaningar och bekymmer...*

*Vi är tvingade att utfodra,
men det har konsekvenser
för oss, för vår kultur
och vår kunskap.”*

NordForsk

REXSAC
ARCTIC RESOURCES & COMMUNITIES